

Odprti izobraževalni viri o prevajanju pravnih besedil

Ada Gruntar Jermol, Mojca Plesničar

1 Uvod: odprti izobraževalni viri

Projekt o prevajanju pravnih besedil je nastal v sklopu mentorskega programa *Open Education for a Better World* (*Odprto izobraževanje za boljši svet*, OE4BW, <http://oe4bw.org>), ki spodbuja ustvarjanje novih izobraževalnih virov. To so letni cikli, kjer posamezen projekt znotraj programa izvaja en ali več razvijalcev, in sicer ob podpori vrhunskih mednarodnih mentorjev. Posameznik mora za vključitev v ta program izpolnjevati tri pogoje:

1. odprti izobraževalni vir mora obravnavati vsaj en globalni izziv, zapisan v ciljnih trajnostnega razvoja Združenih narodov (*Sustainable Development Goals* – SDG);
2. projekt mora biti zasnovan tako, da se zaključi s konkretnimi rezultati, in
3. rezultat projekta mora biti odprti izobraževalni vir.

Na koncu celoletnega cikla (predvidoma julija vsako leto) so predstavljeni rezultati vseh projektov.

Odprti izobraževalni viri (*Open Educational Resources* – OER) so vsa učna gradiva z odprtimi licencami, katerekoli vrste in v kateremkoli mediju. Odprta licenca omogoča

prost dostop ter prosto uporabo, urejanje in razširjanje s strani drugih uporabnikov, in sicer z manjšimi omejitvami (kot so citiranje, spreminjanje, dodajanje) ali brez njih. Uporabniki tako lahko vsebine prilagajajo lastnim potrebam. Razvoj in promocija odprtih izobraževalnih virov v sklopu gibanja za odprto družbo je trend na področju izobraževanja, ki dopolnjuje in deloma tudi spreminja obstoječe modele izobraževanja.

2 Namen projekta

Odprti izobraževalni viri in izobraževanje na daljavo so zlasti v času pandemije covid-19 postali pomemben vir in način izobraževanja. To je bil tudi temeljni razlog za razmislek in odločitev o oblikovanju pričujočega projekta. Avtorici imava na področju prevajanja pravnih besedil že večletne izkušnje, vendar ena bolj kot jezikoslovka, druga pa kot pravnica. S projektom se nama je ponudila priložnost, da oba aspekta – jezikoslovno-prevajalskega in pravnega – združiva ter oblikujeva v smiselno celoto, ki lahko marsikomu predstavlja vodilo pri kakovostnejšem prevajanju pravnih besedil ali pa je v pomoč pri poučevanju prevajanja pravnih besedil, še zlasti tistim, ki so šele na začetku svoje pedagoške poti.

Dodatna motivacija za oblikovanje projekta o temeljih pravnega prevajanja kot odprtega izobraževalnega vira pa je dejstvo, da je na svetu še vedno veliko skupnosti, v katerih imajo ženske zelo omejen dostop do izobraževanja ali pa ga sploh nimajo. Prek odprtih izobraževalnih virov imajo tudi ženske veliko več možnosti in priložnosti za izobraževanje.

3 Projekt o prevajanju pravnih besedil, njegovi cilji in ciljna publika

Učno gradivo o prevajanju pravnih besedil, ki je nastalo v sklopu omenjenega projekta, je prosto dostopno in zasnovano kot smernice, ki so uporabne in ponujajo dobro izhodišče pri poučevanju pravnega prevajanja še zlasti tistim, ki se kot pedagogi (bodi jezikoslovci-prevajalci ali pravniki) s tem področjem srečujejo prvič. Poleg tega so pričujoče smernice lahko primerne tudi za študente magistrskega študija (in sicer kot dodatni izobraževalni vir), vendar le, če imajo ti že nekaj izkušenj s prevajanjem pravnih ali drugih strokovnih besedil.

Kdor želi učno gradivo uporabljati samostojno in s tem pridobiti dodatno znanje s področja prevajanja pravnih besedil, mora prav tako imeti nekaj prevajalskega znanja in izkušenj s specializiranim prevajanjem, jezikovno znanje (in pri tem vedeti, da določeni

besedilni tipi zahtevajo določene prevodne strategije ter da ima vsaka besedilna vrsta svoje jezikovne značilnosti), dobrodošlo pa je tudi nekaj (vsaj začetniškega) strokovnega znanja. Prednost pričujočega projekta oz. učnega gradiva je v njegovi interdisciplinarnosti; zasnovano je namreč tako, da omogoča vpogled v pravna, jeziko(slo)vna in prevodna vprašanja.

V sklopu projekta sva avtorici skušali:

- Predstaviti temeljne lastnosti pravnega jezika in temeljne zakonitosti pri prevajanju pravnih besedil.
- Osvetliti osnovne mehanizme prava (kaj pravo sploh je, od kod izvira in kako deluje), različne pravne kulture in pomen primerjalnega prava. Še zlasti slednje – primerjalno pravo – je pri pravnem prevajanju ključnega pomena. Prevajalci pravnih besedil nimajo opravka le z dvema različnima pravnima jezikoma, temveč tudi z dvema bolj ali manj različnima pravnima sistemoma; vsaj približno poznavanje izhodiščnega in ciljnega sistema pa je za uspešno prevajanje enako pomembno kot poznavanje obeh pravnih jezikov.

Projekt je zasnovan kot sodelovalna platforma, kar omogoča širitev na druge tipe in vrste pravnih besedil, prav tako pa tudi na druge pravne sisteme in jezike.

4 Zgradba projekta in učni cilji

4.1 Pogoj za kakovostno prevajanje

Pogoj za kakovostno prevajanje pravnih besedil je ustrezno strokovno, jezikovno in prevodoslovno znanje. Učno gradivo je sestavljeno tako, da skuša (na konkretnih primerih nemške ustave – ali natančneje njenega uradnega prevoda v angleščino) prikazati, katero znanje je pri prevajanju pravnih besedil potrebno, da lahko zagotovimo čim večjo kakovost prevoda.

Če želimo razumeti določeno izvirno pravno besedilo, je potrebno poznavanje zakonitosti in posebnosti izvirnega in ciljnega pravnega sistema ter ustrezno jezikovno znanje obeh pravnih jezikov. Zaradi različnih družbenih, kulturnih in zgodovinskih danosti, ki so botrovale nastanku in razvoju posameznega pravnega sistema, se le-ta od drugih (tudi tistih znotraj iste pravne družine – npr. kontinentalne ali anglosaške – t. i. *Common Law*) bolj ali manj razlikuje, kar je najbolj očitno prav na ravni besedišča – pri terminologiji. Kakovostno prevajanje pravnih besedil zato vedno temelji tudi na primerjavi pravnih sistemov – na primerjalnem pravu. Kajti le ustrezno **strokovno znanje** prevajalcu omogoča, da zazna razlike med pravnimi sistemi ter se v primeru t. i. semantične inkongruence med termini izvirnega in ciljnega pravnega sistema odloči za

optimalno rešitev – torej za najustreznejši ekvivalent v ciljnem besedilu. Taka semantična neskladja pa so pri pravnem prevajanju prej pravilo kot izjema – s to problematiko se srečamo pri domala vsakem prevodu.

Poznavanje stroke je pri prevajanju res temeljna postavka, a ne edina. K reflektiranemu prevajanju namreč sodi tudi ustrezno **jeziklo(slo)vno** in **prevodoslovno znanje**; pri vsakem besedilu se je namreč treba odločiti za ustrezno prevodno strategijo – ta pa je odvisna od tipa besedila (ki je npr. lahko preskriptivni/normativni ali deskriptivni/informativni), pa tudi od funkcije in namena, ki ga ima prevod v ciljni kulturi.

Jezikovna dovršenost prevoda v smislu konvencionalne ali rutinske rabe jezika na vseh jezikovnih ravneh je prav tako pomemben kazatelj dobrega prevoda. Besedila, v katerih ni ustrezne leksike (poleg terminov so tu nadvse pomembne tudi stalne besedne zveze – kolokacije), ustaljenih morfosintaktičnih struktur in ustrezne makrostrukture, ne izpolnjujejo svoje sporočilne funkcije.

Avtorici sva skušali v učno gradivo zajeti vse naštetе temeljne komponente znanja, potrebne za kakovostno, predvsem pa reflektirano prevajalsko delo.

4.2 Zgradba projekta

Projekt je sestavljen iz štirih delov:

- v prvem delu (ki je zasnovan kot video posnetek) so na kratko predstavljene najpomembnejše **značilnosti pravnega jezika** in temeljne **prevodne strategije**;
- drugi del je posvečen **osnovam prava**, predstavljen pa je tudi način pravnega mišljenja;
- tretji del je **študija primera** – »vodeni ogled« po izbranih členih nemške ustave v angleškem prevodu;
- v četrtem delu – **glosarju** – so zajeti temeljni pojmi nemške ustave s slovenskimi in angleškimi ustreznici.

Učni cilji posameznih sklopov

Prvi del učnega gradiva je zgolj kratek pregled posebnosti pravnega jezika in možnih prevodnih strategij. Namen tega segmenta je pridobitev splošnega vtisa o posebnostih pravnega jezika in prevajanja. Tu velja še posebej izpostaviti polisemijo v pravu – na ta problem pri prevajanju naletimo kar pogosto, prevajalcem pa lahko povzroča kar precej preglavic. Polisemija v splošnem pomeni, da ima določeni leksem več potencialnih pomenov. V pravu pa, da se določeni termin pojavlja na različnih pravnih področjih – v različnih pravnih kontekstih, kjer je tudi vsakič drugače definiran; ima torej specifičen

pomen in ga v ciljni jezik večinoma prevajamo z različnimi ekvivalenti. Tak, zelo nazoren primer polisemije je denimo nemški termin *Gewalt*, ki lahko pomeni:

- **oblast** (*izvršilna, zakonodajna, sodna veja oblasti / oblast – nem. exekutive, legislative, judikative Gewalt*);
- **nasilje** (21. člen Ustave RS: *Prepovedano je vsakršno nasilje nad osebami, ki jim je prostost kakorkoli omejena ...*; prevod v nemščino: *Jegliche Gewaltanwendung gegen Personen, deren Freiheit in irgendeiner Weise beschränkt ist... ist untersagt.*);
- **sila** (v kazenskem pravu: npr. *kdor s silo ali z uporabo sile vzame tujo premično stvar ...*; nem. *Wer mit Gewalt gegen eine Person ...*).

Taki primeri so še:

- *das Recht* = pravo, pravica;
- *das Volk* = ljudstvo, narod;
- *die Freiheit* = svoboda, svoboščina, prostost.

V drugem delu se uporabniki seznaniijo z naslednjimi temami:

- a) z izbranimi temeljnimi pojmi prava:
 - kaj je pravo, s čim se ukvarja,
 - kaj so pravna pravila / pravne norme in pravna načela,
 - zgradba in razlaga pravnih pravil;
- b) s primerjalnim pravom:
 - zakaj je primerjalno pravo pri prevajanju ključnega pomena,
 - predstavitev različnih pravnih sistemov in pravnih družin,
 - temeljne razlike med kontinentalnim in anglosaškim pravom (*Common Law*);
- c) s pravnimi področji:
 - katera pravna področja ločimo in kaj zajemajo;
- d) s pravnimi viri:
 - kje vse je pravo prisotno,
 - o hierarhiji pravnih aktov in zakaj je pomembna,
 - temeljni pojmi ustave.

Tretji del je študija primera – »vodeni ogled« po izbranih členih nemške ustave.¹ Tu uporabnike opozorimo na naslednje pomembne značilnosti pravnega jezika:

1 Ustava je po pravni moči in vsebini hierarhično najvišji in temeljni pravni akt vsake države. Še zlasti poglavje o temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah zadeva vse, je dovolj splošno, obenem pa je v besedilu tudi dovolj prevodnih izzivov.

– V pravnem jeziku je zaslediti kar nekaj izrazov splošnega jezika, vendar pa imajo ti v pravnem kontekstu drugačen pomen, npr. nem. *Freiheit* ni le *svoboda* – na kar bi v splošnem jeziku najprej pomislili, temveč v določenih pravnih kontekstih tudi *svoboščina* (*človekove pravice in svoboščine*) ali *prostost* (*odvzem prostosti*), nem. *Recht* ni le *pravica*, ampak tudi *pravo* (kot skupek vseh norm, kot sistem), nem. *Gewalt* pa v določenih kontekstih prevajamo kot *oblast*, spet drugje (npr. v kazenskem zakoniku) kot *sila*, v zloženki (nem. 'Determinativkompositum') *Gewalttätigkeit* pa je to *nasilje*.

– Vsak pravni sistem zaznamujejo specifični izrazi in pojmi, ki jih drugod pogosto ni. Čeprav so določeni pravni sistemi med seboj sorodni (ker pripadajo isti pravni družini), pa se na terminološki ravni med seboj vendarle bolj ali manj razlikujejo, v nemški ustavi so taki specifični pojmi denimo *der Bundestag*, *der Bundesrat*, *das Land*, v slovenski *državni zbor*, v hrvaški *sabor*, v poljski *sejm*.

– Za pravni jezik so značilne specifične oblikoslovno-skladenjske in leksikalne posebnosti.

Poznavanje teh ter njihova dosledna in ustrezna raba pa prispevata k bolj reflektiranemu in tako tudi kakovostnejšemu prevajanju; denimo raba sedanjika v slovenskih in nemških zakonskih besedilih: »Glede rabe časa v predpisih je raba sedanjika načeloma pravilna, splošna in obvezna. Teorija poudarja prednost rabe sedanjika pri normiranju zaradi njegove pomenske >brezčasnosti< in tudi zaradi (simboličnega) pomena stabilnosti, ki jo normativno izražanje v sedanjiku v predpisih zagotavlja« (Nomotehnične smernice 2018: 69). Nekatere druge morfosintaktične značilnosti slovenskih in nemških zakonskih besedil so: raba trpnika, zaimkov *kdor*, *vsakdo*, *usi*, *nihče*, nominalizacije, strukture, ki izražajo obveznost določenega dejanja (v nemščini npr. *zu* + *infinitiv*), npr.: *Nihče ne sme biti podvržen mučenju, nečloveškemu ali ponižujočemu kaznovanju ali ravnanju. Na človeku je prepovedano delati medicinske ali druge znanstvene poskuse brez njegove svobodne privolitve. Die Maßnahme ist zu befristen.*

– Pravna besedila se med seboj razlikujejo, tudi zato, ker pripadajo različnim besedilnim tipom. Omeniti velja zlasti normativni (preskriptivni) in informativni (deskriptivni) besedilni tip. To je pomembna kategorija, saj botruje tudi izbiri prevladujoče prevodne strategije; ta je lahko bodisi potujitvena (primerna zlasti za normativna besedila) ali podomačitvena (za informativna besedila).

Četrtri del je glosar, v katerem so predstavljeni najpomembnejši pojmi ustave. Izhodiščni izraz je nemški, sledita mu slovenski in angleški ekvivalent. V glosar so zajete tudi nekatere kolokacije, dodani pa so še primeri polisemije, npr.:

- DT: *Abstammung* – SLO: *poreklo* (značilnost glede na prednike) – EN: *parentage*,
- DT: *Freiheit* – SLO: *svoboda* / *svoboščina* / *prostost* (polisemija) – EN: *freedom*,

- *Unantastbarkeit der Menschenwürde / Menschenwürde ist unantastbar = nedotakljivost človekovega življenja* (primer kolokacije).

Uporabniki učnega gradiva se tu seznaniijo z gradnjo glosarja, prav tako spoznajo, kako glosar smiselno in ciljno uporabljati ter si tako olajšati prevajalsko delo.

5 Sklepne misli in načrti za prihodnost

S projektom sva avtorici skušali postaviti temelje, ki so bistvenega pomena za uspešno usvajanje glavnih značilnosti pravne znanosti, bistvenih lastnosti pravnega jezika in bistvenih strategij pravnega prevajanja. Projekt je zasnovan kot **kolaborativna platforma**, ki jo je mogoče širiti, in sicer s predstavitvijo drugih pravnih besedilnih vrst in drugih besedilnih tipov. Prikazane so zakonitosti prevajanja abstraktnih pravnih aktov (ustave), učno gradivo pa bi bilo smiselno nadgraditi z vpogledom v prevajanje konkretnih pravnih aktov (npr. sodb, obtožnic, pogodb) ali pa s prevajanjem informativnih pravnih besedilnih vrst (kot so pravni učbeniki ali znanstveni/teoretski članki). Zažele na bi bila tudi širitev na druge jezike.

Učno gradivo je dostopno na naslednji povezavi: *Translating Law – An Introduction* (<https://e-ucenje.ff.uni-lj.si/enrol/index.php?id=9062>).

Viri in literatura

- Cao, Deborah. 2007. *Translating Law*. Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters. Topics in Translation.
- Gruntar Jermol, Ada. 2013. Linguistisches Wissen als Conditio sine qua non beim Übersetzen juristischer Texte: zur Bedeutung des Texttyps und der Textsorte im Recht. *Muttersprache*, jg. 123, h. 1. 290–315.
- Gruntar Jermol, Ada. 2012. Übersetzen von Rechtstexten - einige didaktische Hinweise. *Lebende Sprachen*, bd. 57, hft. 1. 53–73.
- Nomotehnične smernice. 2018. Služba vlade Republike Slovenije za zakonodajo. https://www.gov.si/assets/vladne-sluzbe/SVZ/f50d0f6d15/Nomotehnicne_smernice-2018.pdf (dostop 1. 2. 2025)
- <https://oe4bw.org/> (dostop: 1. 5. 2022)
- <https://open-educational-resources.de/was-ist-oer-3-2/>
- <https://sdgs.un.org/> (dostop: 1. 5. 2022)
- https://wiki.creativecommons.org/wiki/What_is_OER%3F (dostop: 1. 5. 2022)
- <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> (dostop: 25. 3. 2022)
- <https://www.unesco.org/en/communication-information/open-solutions/open-educational-resources> (dostop: 1. 5. 2022)
- <https://pirs.si/pregledPredpisa?id=USTA1> (dostop: 25. 3. 2022)

Šarčević, Susan. 1997. *New Approach to Legal Translation*. The Hague/London/Boston: Kluwer Law International.

Povzetek

Odperti izobraževalni viri (OER – *Open Educational Resources*) so izobraževalno gradivo katerekoli vrste in na kateremkoli mediju, ki je objavljeno pod odprto licenco. Odprta licenca omogoča prost dostop in prosto uporabo, urejanje in razširjanje gradiva, in sicer brez omejitev ali z manjšimi omejitvami (glej <https://open-educational-resources.de/was-ist-oer-3-2/>). Odperti izobraževalni viri in izobraževanje na daljavo postajajo vse pomembnejši, kar se je izkazalo tudi v času pandemije covida-19.

Pričujoči projekt o pravnem prevajanju je prosto dostopen in lahko služi kot neke vrste priročnik, uporaben za učitelje prevajanja – bodisi jezikoslovce ali prevajalce bodisi pravnike, ki se s prevajanjem pravnih besedil srečujejo prvič. Primeren je tudi za študente magistrskih programov, vendar le, če že imajo nekaj izkušenj s prevajanjem pravnih ali drugih strokovnih besedil.

V projektu, ki je razdeljen na štiri sklope, so predstavljene temeljne značilnosti pravnega jezika in pravnega prevajanja kot tudi osnovni mehanizmi prava. V prvem delu so na kratko predstavljene poglavitne značilnosti pravnega jezika in temeljne prevodne strategije; drugi del je posvečen osnovam prava; tretji del je študija primera – »kratek vodeni ogled« po izbranih členih nemške ustave; v četrtem delu – glosarju – so zajeti temeljni pojmi nemške ustave s slovenskimi in angleškimi ustreznici.

Projekt je zasnovan kot sodelovalna platforma, kar omogoča širitev na druge tipe in vrste pravnih besedil, prav tako pa tudi na druge pravne sisteme in jezike.

Ključne besede: pravo, prevajanje, odperti izobraževalni viri, izobraževanje na daljavo

Abstract

Open educational resources on translating legal texts

Open Educational Resources (OER) are educational materials of any kind and in any medium that are published under an open licence. Such an open licence enables free access as well as free use, editing and redistribution by others with or without minor restrictions. Open educational resources and remote education have become increasingly important, especially during the coronavirus epidemic.

The present project on legal translation is freely accessible and is intended as a kind of guide that can be used by translation teachers, and especially linguists, translators or lawyers who are dealing with this topic for the first time as teachers. It may also be suitable for students on master's programmes, provided they already have some experience of legal texts or specialist text translation.

The course covers the basics of legal language, legal translation and a brief introduction to the basic mechanisms of law. It consists of four parts: Part I is a video clip briefly presenting the most important features of legal language and various translation strategies; Part II deals with basic principles of law; Part III is a case study – a "guided tour" through selected articles of the German Constitution; finally, Part IV is a glossary of basic terms of the German Constitution with Slovenian and English equivalents.

The main advantage of the course is that it is designed as a collaborative platform and can be extended to other types of legal texts and text types, other legal systems and legal languages.

Keywords: law, translation, open educational resources, distance education

O avtoricah

Dr. Ada Gruntar Jermol je redna profesorica za nemški jezik na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pedagoško in tudi znanstveno se že več let ukvarja s prevajanjem pravnih besedil (iz nemščine v slovenščino) in s posebnostmi pravnega jezika ter s kontrastivnimi študijami.

Elektronski naslov: ada.gruntarjermol@ff.uni-lj.si.

Dr. Mojca Plesničar je pravnica, izredna profesorica, zaposlena na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Več let je sodelovala z Oddelkom za prevajalstvo, kjer je poučevala prevajanje pravnih besedil iz angleščine v slovenščino.

Elektronski naslov: mojca.plesnicar@pf.uni-lj.si.